

De grote raad van Mechelen, hoogste rechtscollege in de Nederlanden?

H. DE SCHEPPER

In 1973 werd met nogal wat luister de 500ste verjaardag der oprichting van het parlement te Mechelen door Karel de Stoute herdacht. Voordien heette het orgaan de grote raad, vanaf 1477 grote raad en vanaf 1504 zou het definitief de naam dragen van grote raad van Mechelen. Naar aanleiding van deze viering werd dit college nogmaals en herhaaldelijk in publicaties en redevoeringen geroemd als het opperste gerechtshof van de 'Landen van Herwaarts overe'¹. Om zijn belang nog te onderstrepen werd de grote raad van Mechelen daarbij op een zelfde lijn geplaatst als die andere hoge jurisdicties in Europa, namelijk het *parlement de Paris* in Frankrijk en het *Reichskammergericht* in het keizerrijk. Terecht of ten onrechte werd bovendien op de continuïteit gewezen in de Beneluxlanden, waar de grote raad in de hoogste rechtscolleges van de drie landen zou zijn blijven voortleven. Iedereen schijnt er hier wel degelijk van overtuigd te zijn, dat de grote raad van Mechelen tot aan de scheiding van noord en zuid onder Philips II ca. 1580 het hoogste rechtslichaam van de Nederlanden was en als zodanig nadien voor de zuidelijke Nederlanden nog twee eeuwen lang zou blijven voortbestaan².

Dit eensgezinde standpunt van eminente rechtshistorici hebben wij toen – niet

1. Cf. J. Th. de Smidt en A. H. Huussen Jr., 'De Grote Raad van Mechelen als hoogste rechtscollege in de Nederlanden', *Holland. Regionaal-historisch tijdschrift*, II (1970) 89-107; J. van Rompaey, *De Grote Raad van de Hertogen van Boergondië en het Parlement van Mechelen* (Uitg. Kon. Acad. vr. Wetensch., Letteren en Schone Kunsten v. Belg. Klasse der Letteren. Reeks: Verhandelingen, XXXV, nr. 73; Brussel, 1973) v en 314; J. Gilissen, 'Oprichting en ontwikkeling van het Parlement/de Grote Raad van Mechelen', *Consilium Magnum. Herdenking van de 500e verjaardag van de oprichting van het Parlement en Grote Raad van Mechelen. Colloquium (Brussel-Mechelen) 8-9. XII. 1973* (Brussel, 1977) 11-24; A. Huss, 'De betekenis van het Parlement/de Grote Raad van Mechelen voor de toekomst van de huidige internationale gerechtshoven', *Rechtskundig weekblad*, XVIII (1973-1974); L. Th. Maes, *Het Parlement/de Grote Raad van Mechelen, 1473-1796* (Uitg. Ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur; Brussel, 1973) 6-7; J. Th. de Smidt, 'Rechtspreken, raadsheren en rechtspraak van Parlement en Grote Raad van Mechelen', *Consilium Magnum*, 71: '... onze Grote Raad, het Parlement is de top van de pyramide, is de bekroning van de hiërarchie ...'; C. Douchamps-Lefèvre, 'Note sur le ressort de la juridiction d'appel du Grand Conseil de Malines aux XVe et XVIe siècles', *ibidem*, 311: 'Le Grand Conseil de Malines a été placé au sommet de la hiërarchie judiciaire des Pays-Bas méridionaux tout au long de l'époque moderne ...'.

2. Zie ook: J. Lefèvre, 'Le Grand Conseil de Malines sous Albert et Isabelle, 1598-1621', *Handelingen van de Kon. Kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, LIII (1949) 149.

zonder een zekere aarzeling – in twijfel getrokken³. Omstandigheden hebben ons genoopt de kwestie enige jaren te laten *chambreren*, wat ons tenslotte in staat stelde onze ietwat controversieel voorkomende stellingname nader te toetsen bij het centrum voor grote raad-studie, dat werkt aan de juridische faculteit der Universiteit van Amsterdam, onder de algemene leiding van prof. mr. J. Th. de Smidt⁴. Wie dientengevolge een afzakken van onze stellingname zou hebben verwacht, moeten wij helaas teleurstellen; integendeel de vergelijking van archiefmateriaal van vóór 1580 uit de fondsen geheime raad met toegankelijke archiefreeksen van de grote raad van Mechelen uit dezelfde tijd, alsmede de gedachtenwisselingen in de schoot van de genoemde werkgroep, hebben onze overtuiging versterkt.

Zoals wellicht bekend, was de grote raad in de loop van de vijftiende eeuw in twee grote organen gesplitst: namelijk de gerechtelijke grote raad, toen inderdaad nog onbetwistbaar het hoogste rechtsorgaan van de Nederlanden en de 'grote raad naast de Hertog', een regeerraad⁵. Een fractie van deze laatste raad vergaderde evenwel apart voor het dagelijkse bestuur van het land; deze heette de geheime raad ('secreten raedt', 'conseil privé'). Het deel voor het geheel nemend, ging men niettemin voor de gehele 'grote raad naast de vorst' eveneens van de geheime raad spreken.

Ten gevolge van de steeds groeiende behoefte aan specialisatie en rationalisatie zijn vervolgens de drie collaterale raden tot stand gekomen. Uit de geheime raad ontstond op empirische wijze een afzonderlijke raad van state. In oktober 1531 heeft keizer Karel deze nieuwe raad officieel erkend⁶.

De raad van state was een facultatief en in normale omstandigheden louter raadgevend lichaam voor de algemene politiek; de privé-raad of geheime raad was een permanente regeringsraad. Hem was de zorg opgedragen voor 'police, justice et grace'. Deze raad moest met andere woorden de vorstelijke wetgeving voorberei-

3. Van ons referaat 'De Grote Raad van Mechelen, hoogste rechtskollege in de Nederlanden?' op het 43e congres van de Federatie der Kringen voor Geschiedenis, Oudheidkunde en Folklore van België, Sint-Niklaas, 21-25.8.74 verscheen reeds een korte inhoud in de *Annalen* (red. J. P. d'Hanens) van genoemde Federatie (1975) 129-131.

4. Gaarne danken wij alle leden van de Amsterdamse werkgroep, met name prof. De Smidt (Leiden/Amsterdam); mr. L. J. J. Huijbregts (Leiden), mr. A. J. M. Kerckhoffs-de Heij (Amsterdam/Leiden), mr. J. M. I. Koster-van Dijk (Amsterdam) en mr. R. van Answaarden (Amsterdam), wetenschappelijke ambtenaren; mr. J. W. Bomhof, assistent (Amsterdam) en A. M. van Leuven, kandidaats-assistente (Amsterdam).

5. Van Rompaey, 'De Grote Raad', xi en 19-21.

6. H. de Schepper, 'De centrale regering in de Nederlanden van de Bourgondiërs tot de Oostenrijkers, 1384-1794', I, *Historische Documentatie*, V (1961-1962) 342; M. Baelde, *De Collaterale Raden onder Karel V en Filips II, 1531-1578. Bijdrage tot de geschiedenis van de centrale instellingen in de zestiende eeuw* (Uitg. Kon. VI. Acad. vr. Wetensch., Letteren en Sch. Kunsten v. Belg. Klasse der Letteren. Reeks: Verhandelingen, XXVII, nr. 60; Brussel, 1965) 10-13.

den, over haar uitvoering waken, de vorstelijke prerogatieven verdedigen, beheer en toezicht uitoefenen over het gehele complex van openbare besturen en tevens gratiegevallen onderzoeken⁷. De uitoefening van de rechtspraak was, bij de instructies van 1531 en 1540, uitdrukkelijk uit dit omvangrijke pakket bevoegdheden gelicht. De artikelen 7 en 8 legden de geheime raad trouwens *expressis verbis* de verplichting op eventuele rekestten met eisen in rechte naar de gewone rechtbanken te verwijzen⁸.

Perkament is evenwel even geduldig als papier. De werkelijkheid blijkt vaak verschillend te zijn geweest. Van meet af aan lijkt de geheime raad zich inderdaad aan contentieuze rechtspraak 'bezondigd' te hebben. Het oudste bewaard gebleven resolutieregister draagt als titel 'rolle des causes et registre aux actes du privé conseil'. Het vangt aan in januari 1537 (1536 oude stijl) en het loopt door tot november 1555. Het register omvat naast administratieve en politieke beslissingen, tevens gerechtelijke uitspraken. Deze vermenging is niet abnormaal. Ook de vonnisregisters van de grote raad bijvoorbeeld bevatten niet-gerechtelijke beslissingen van dit college⁹.

Toch schijnt het de bedoeling van de geheime raad te zijn geweest een apart register aan te leggen voor de rechtspleging en de ten uitvoerlegging daarvan. Iets meer dan 80% van de aantekeningen of registraties in dit register zijn gerechtelijke uitspraken, hetzij onder vorm van *dicta*, dit zijn vonnissen (51,4%) – interlocutoire of tussenvonnissen en 'willige condemnatiën' inbegrepen –, hetzij appointementen (29%) in voor deze raad aanhangig gemaakte processen. Appointementen waren volgens het toenmalige administratieve recht gewoon apostillen op rekestten, meestal voor bestuurlijk gebruik. Voor de geheime raad werden evenwel niet weinig procedure-smoesjes van procureurs en advocaten en zelfs een behoorlijk aantal geschillen ten principale niet bij formeel vonnis beslecht, maar 'sans figure de proces' bij gewoon

7. H. de Schepper, 'De besluitvorming in de regering van de Katholieke Nederlanden rond 1600', *Nederlands Archievenblad*, LXXVII (1973) 178 en 180 (Een Engelse bewerking hiervan in samenwerking met Geoffrey Parker, 'The Formation of Government Policy in the Catholic Netherlands under the 'Archdukes', 1596-1621', *The English Historical Review*, XCI (1976) 241-254), *Idem*, 'De Kollaterale Raden in de Katholieke Nederlanden van 1579 tot 1609. Studie van leden, instellingen en algemene politiek' (onuitgegeven proefschrift Leuven, 1972) 523-593. Vergelijk Baelde, *De Collaterale Raden*, 38-48.

8. J. Lameere, *Recueil des ordonnances des Pays-Bas*, 2e reeks, III (Brussel, 1902) 241-242; *Idem* en H. Simont, *Recueil des ordonnances . . .*, 2e reeks, IV (Brussel, 1910) 241.

9. Cf. J. Th. de Smidt, Eg. I. Strubbe en J. van Rompaey, ed., *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën en procesbundels (dossiers) berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen*, I-III (Brussel, 1966-1978) *passim*. Theoretisch waren 'policie' en 'justicie' toen al twee onderscheiden begrippen; maar vóór de Franse revolutie was die scheiding dikwijls niet tot de praktijk doorgetrokken. Zelfs de Republiek van de Verenigde Provinciën, die de scheiding dadelijk na de afscheiding van het 'Zuiden' zocht te realiseren door 'policie' en 'justicie' aan afzonderlijke lichamen toe te kennen, kende nog tientallen jaren discussie nopens de reële inhoud van beide noties. Cf. J. V. Rijpperda Wierdsma, *Politie en Justitie. Een studie over Hollandschen staatsbouw tijdens de Republiek* (Zwolle, 1937) *passim*.

appointment of beschikking. De overige aantekeningen in dit register (19 à 20%) zijn beslissingen van – naar huidige begrippen – uitvoerende en wetgevende aard. De administratieve slaan echter dikwijls nog op de uitvoering van de gerechtelijke uitspraken van de geheime raad.

Wij hebben goede redenen om aan te nemen dat dit register enkel registraties bevat van Lodewijk (de) Zoete, secretaris van de geheime raad van 1531 tot 1555¹⁰. De volgende registers komen bij nader inzien uit de kantoren van respectievelijk secretaris Van Vlierden en van secretaris De la Torre. Zij bestrijken onderscheidenlijk de jaren 1544-1571 en 1545-1568 en zij overlappen elkaar dus in tijd; gedeeltelijk trouwens ook dat van secretaris Zoete¹¹. Daaruit menen wij te mogen afleiden dat elke secretaris er eigen protocollen op nahield. Vermoedelijk registreerde ieder op losse bladen de appointementen en sententies van de rechtszaken waarbij hij als secretaris was betrokken, hetzij bij toerbeurt, hetzij als adjunct-commissaris van wat toen de 'enquête', 'informatie' of 'instructie' heette; naderhand voegde hij die protocollen in katernen bijeen en liet hij ze tot een boekband inbinden.

Als wij dan constateren dat secretaris Zoete voor de jaren 1537-1539 alleen al 53 vonnissen en 63 appointementen in processen voor de geheime raad registreerde, is het uiteraard van belang te onderzoeken of alleen Zoete zo'n opdracht had, dan wel of nog andere secretarissen van de geheime raad daarmede belast waren; en zo ja, hoeveel secretarissen in dezen bevoegd waren: drie of zes. Er waren namelijk ten minste zes secretarissen permanent aan de geheime raad verbonden¹². Is de laatstgenoemde veronderstelling juist (namelijk drie, respectievelijk zes secretarissen belast met rechtszaken)¹³, dan zou de geheime raad in de jaren 1537-1544 zijn proefperio-

10. Algemeen Rijksarchief Brussel (verder gecit. als ARB), Geheime Raad, register 670. Cf. Baelde, *De Collaterale Raden*, 44-46. De meeste registraties vermelden geen ondertekenaar noch mede-ondertekenaar; doch als dit een enkele keer het geval is, gaat het telkens om mede-ondertekening door Zoete.

11. Het tweede bewaarde sententieregister van de geheime raad komt uit het kantoor van secretaris Jan van Vlierden en het bestrijkt de jaren 1544-1571, waar dat van secretaris Zoete tot november 1555 doorloopt. De twee volgende registers zijn beide van secretaris Jakob de la Torre en zij beslaan oktober 1545-juni 1568, echter met een viertal hiaten van in totaal veertien maanden tussen september 1552 en maart 1556. Zie ARB, Geheime Raad, registers 671-673. Van Vlierden was secretaris van de geheime raad sedert 1544 (Cf. Baelde, *De Collaterale Raden*, 224-225). Hij bleef het zeker tot 1571. Jakob de la Torre werd 28 juni 1544 tot boventallig ('surnumeraire') secretaris van de geheime raad aangesteld. Hij bleef dit tot zijn overlijden in februari 1581 (*Ibidem*, 319); D. Coenen, 'Une pratique de chancellerie et usage sous Charles Quint. La bourse commune des secrétaires attachés aux conseils du gouvernement central des Pays-Bas', *Contributions à l'histoire économique et sociale*, VII (Brussel, 1976) 76 en 80, n. 101.

12. Het college van secretarissen bij de geheime raad bestond gebruikelijk uit negen titularissen. Cf. M. Baelde, 'De kwestie van de 'gemeenschappelijke beurs' in de Geheime Raad onder de landvoogdes Maria van Hongarije, 1531-1555', *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, XVIII (1963) 29-30. Twee tot drie onder hen waren weliswaar bij de soeverein en bij de landvoogd en de raad van state gedetacheerd. Cf. De Schepper, 'Kollaterale Raden', 316-328. Vgl. Coenen, 'Une pratique de chancellerie', 84-93.

13. Dit wil echter niet zeggen dat zij zich uitsluitend met processen zouden hebben ingelaten. Over de verdeling van de andere dépêches en akten zie ook: P. Gorissen, 'Krakeel en taalgebruik in het sekretariaat van de Geheime Raad, 1531-1555', *Album dr. Jan Lindemans* (1951) 215-221; Baelde, 'De

de inzake rechtspleging reeds achter de rug hebben gehad. De protocollen van de overige twee of vijf secretarissen zouden dan verloren zijn gegaan. Deze veronderstelling is niet met absolute zekerheid te bevestigen of te ontkennen, daar het archief van de geheime raad, dat zich te Brussel in het Algemeen Rijksarchief bevindt, in een chaotische situatie verkeert¹⁴. De summier inventarissen maken slechts melding van de genoemde ingebonden protocollen.

Volgens de inmiddels wat in het vergeetboek geraakte rechtshistoricus J. Simon zou dit regeringscollege zich al vóór 1531 hebben beziggehouden met de berechting van geschillen tussen particulieren¹⁵. Hij vermeldt echter geen bron. Vooralsgo gaan wij uit van de volgende veronderstelling: Simon heeft gelijk, maar met dien verstande dat de gerechtelijke bevoegdheid van de geheime raad vóór 1537 nog weinig voorstelde, zodat er toen nog geen speciale secretaris mee was belast.

Er zijn voldoende bewijzen, al zijn ze niet talrijk, voor de vroege gerechtelijke activiteiten van dit college aan te voeren. Tussen de registraties van zijn appointementen en vonnissen uit het jaar 1548 vonden wij een copie van een vonnis van 4 januari 1532, waarbij de geheime raad het geschil tussen de vier leden van Vlaanderen en de staten van Brabant over de eventuele rechtskracht van de Brabantse gouden bul in Vlaanderen definitief in het nadeel van Vlaanderen beslechte¹⁶.

Bovendien brachten de beschrijvingen van de Amsterdamse werkgroep 'grote raad' ons op het spoor van enkele processen die tussen 1517 en 1537 in eerste instantie voor de geheime raad waren gevoerd. De oudste twee dateren van 1518. Het ene betreft een zaak waarbij het gerechtelijke beslag te Antwerpen op goederen van Dordtse en andere poorters op last van de Utrechtse magistraat, wegens schade door de heer van Brederode¹⁷ aan goederen van Utrechtse poorters toegebracht, onder meer door de magistraat van Dordrecht werd betwist. De geheime raad velde

kwestie van de 'gemeenschappelijke beurs', 27-39, *passim*; Coenen, 'Une pratique de chancellerie', 55-95, *passim*.

14. Het archief van de geheime raad is in drie 'fondsen' uiteengetrokken, met name Geheime Raad-Registers (verder afgekort als Geh. R. reg.), Geheime Raad-Spaanse Tijd (verder Sp. Geh. R.) en Geheime Raad - Oostenrijkse Tijd. Er zijn momenteel enkel summier, overigens deficiënte inventarissen van. De benamingen Spaanse en Oostenrijkse tijd zijn niet eens approximatief. Bovendien werden de dossiers - onder meer de procesdossiers van vóór 1580, op een tiental na (zie verder noot 32) - dikwijls uiteengehaald en verspreid per 'onderwerp' geklasseerd! De drie 'fondsen' zouden nodig opnieuw geordend en tot één en hetzelfde archiefonds moeten worden verenigd. Deze dossiers per 'onderwerp' bevatten ook documenten van de regering der opstandige staten-generaal, eerst te Brussel en later te Antwerpen. Zij zijn vermoedelijk door rekestmeester Nicolaas Micault, die in 1585 overliep naar de Spaanse Nederlanden, meegenomen. Archiefeconomisch zouden zij dus een apart fonds(je) moeten uitmaken.

15. J. Simon, 'Les recueils d'arrêts du Grand Conseil de Malines', *Commission roy. des anciennes lois et ordonnances. Procès-verbaux des séances*, VIII (1908) 163.

16. Kopie van *dictum*, 4 januari 1532 (ARB, Geh. R., reg. 672, f. 51 v°). De uitspraak luidde: In Vlaanderen niet toepasselijk noch aan de ene noch aan de andere zijde van de Schelde.

17. Walraven II, heer van Brederode.

op 12 september 1518 een tussenvonnis, dat de verweerder tot teruggave en vergoeding van de geleden schade veroordeelde en de zaak ten principale tussen Utrecht en Brederode naar de grote raad verwees¹⁸. De tweede zaak ging tussen de ingelanden van Rijnland¹⁹ enerzijds en die van Sloten, Sloterdijk en andere dijkplichtigen anderzijds over het onderhoud van de zeedijk Amsterdam-Spaarndam. De uitspraak van de geheime raad hierin is niet bekend; doch hoe zij dan ook mocht luiden, de partijen kwamen er niet uit en het meningsverschil bleef bestaan. In 1537 procedeerden zij nog steeds voor het hof van Holland en daarna in hoger beroep voor de grote raad van Mechelen²⁰.

Fockema Andreae Jr. cum suis publiceerde in 1951 een unieke geëxtendeerde sententie van de geheime raad dd. 9 maart 1523 na een proces over een waterschaps-geschil in Delfland, waarbij onder meer de bekende Nikolaas Everaerts als raadsheer-commissaris ter plekke een onderzoek instelde. De stad Delft – mede in naam van de ingelanden van Delfland – en de ambachten van de acht sluizen van Delfland als gevoegde hadden een geschil met het hoogheemraadschap van Delfland. In een complexe aanklacht van 61 artikelen beschuldigden eisers het hoogheemraadschap onder meer van onrechtmatige overheidsdaden en foute interpretaties van vroegere beslissingen van hogere instanties met betrekking tot de keuze van de ambachtsbewaarders, het aanbesteden van en het toezicht op werken aan ‘kaden, wegen, hoelen, moelen ende wateringhen liggende in de dorpen ende polren’ en de omslag van de kosten. Na ook nog het advies van de raad van financiën te hebben ingewonnen, trachtte de geheime raad door middel van een uitvoerige uitspraak ieders rechten en plichten vast te leggen²¹, waarmee hij in feite – volgens de studie van Dolk – het gezag van het hoogheemraadschap de genadeslag toebracht²².

Een eveneens gelibelleerd vonnis van 1543, ditmaal van de grote raad van Mechelen, maakt melding van een milieukwestie die zich tussen de steden Arnhem en

18. ARB, Grote Raad van Mechelen (verder af te korten als GRM), Eerste aanlegzaken, nr. 297 – beschreven in A. H. Huussen Jr., *Inventaris en beschrijving van de Noordnederlandse processtukken (dossiers) behorende tot de fondsen Aanzienlijke Geslachten, 'Procesbundels tot 1504' en Eerste Aanleg berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen (Algemeen Rijksarchief Brussel)*, I (Amsterdam, 1968).

19. Waterschap rond Leiden.

20. ARB, GRM, Beroepen uit Holland, nr. 421 – beschreven in A. H. Huussen Jr., *Inventaris en beschrijving van de processtukken behorende tot de Beroepen uit Holland, berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen, Algemeen Rijksarchief Brussel*, V (Amsterdam, 1968).

21. Het origineel (?) komt uit het Algemeen Rijksarchief Den Haag, Charterkamer van Holland, nr. 116. Zie: S. J. Fockema Andreae Jr., e.a., *Rechtsbronnen der vier Hoofdwaterschappen van het Vasteland van Zuid-Holland. Rijnland, Delfland, Schieland, Woerden* (Uitgave Werken der Vereniging tot uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht, 3e reeks, nr. 15; Utrecht, 1951) 87-109. Graag bedanken wij prof. mr. H. van der Linden (Juridische Faculteit van de Vrije Universiteit in Amsterdam), die ons deze sententie aanwees.

22. Over de betekenis van deze sententie voor de hoogheemraden zie: Th. F. J. A. Dolk, *Geschiedenis van het hoogheemraadschap Delfland* ('s-Gravenhage, 1939) 103-139.

Middelburg in die vroege periode voor de geheime raad afspeelde en waarin deze op 22 augustus 1531 vonnis wees: Arnemuiden mocht een teeroven laten oprichten en exploiteren, als niemand van stankoverlast te lijden zou krijgen²³.

Blijkbaar had toch niet iedereen de gerechtelijke bevoegdheid van de geheime raad van meet af aan aanvaard. Hugues van Melun, burggraaf van Gent en gouverneur van Atrecht, weigerde in 1522 voor dat hof te verschijnen in een vordering tegen hem vanwege de kapitein van de keizerlijke lijfwacht; vervolgens negeerde hij zelfs de sententie door de geheime raad op 26 mei 1522 bij verstek gewezen, zodat eiser het proces in eerste aanleg voor de grote raad liet overdoen²⁴. In een ander geval van 1535 – een grensgeschil tussen Gooiland en Utrecht – stoorden zekere ingezetenen van Utrecht zich evenmin aan een vonnis van de geheime raad. Het was nog niet ten volle geëxecuteerd, toen zij zich voor een nieuw (eerste aanleg-)proces tot de 'justicie ordinaris', in casu tot de grote raad, wendden²⁵.

Vermoedelijk steeg het aantal processen voor de geheime raad slechts druppelsgevijs, de raad zat er blijkbaar niet om te springen en trad wellicht alleen op als forum voor allerlei geschillen omdat hij ertoe door partijen werd aangezocht. De raad ging trouwens niet op alle verzoeken in. Meer dan eens maakte hij er zich vanaf met een appointement van renvooi of verwijzing naar de bevoegde justitieraad ('ordinaris treyn van justicie'), zoals in 1535 in de zaak van ene Jan Baers tegen zijn vrouw Françoise van Diemen uit Dordrecht. Hierbij tekende eiser bij de geheime raad verzet aan tegen het ontslag van *placet* aan Françoise toegekend, nadat zij zonder *placet* bij de *rota* te Rome met succes had geprocedeerd om Jan Baers tot haar echtgenoot te laten 'veroordelen'. De zaak werd door de geheime raad niet in behandeling genomen en dadelijk bij beschikking naar de grote raad van Mechelen verwezen²⁶.

Het renvooi was echter ook mogelijk nadat de enquête zich eerst voor de geheime raad had afgespeeld²⁷. In het proces van 1533 van het dorp Flines tegen de abt van Marchiennes²⁸ over het gebruik van de gemene gronden wees de geheime raad, na

23. Geëxtendeerd vonnis in grote raad, 21 april 1543 (ARB, GRM, sententiereg. 843, 31).

24. *Idem*, 23 oktober 1523 (*ibidem*, reg. 823, 435-440).

25. De geheime raad kon het een troost wezen, dat de tegenpartij, i.c. de erfgooiers, zich later ook tegen de tenuitvoerlegging van het vonnis van de grote raad dd. 1541 zou verzetten. Cf. J. M. I. Koster-Van Dijk, 'Een casuspositie van hoge administratieve rechtspraak. Een grensgeschil tussen het Gooi (Holland) en het Sticht (Utrecht)', voordracht gehouden op de 'Journées internationales d'histoire du droit et des institutions' van de zogenaamde 'Société d'histoire du droit et des institutions des Pays Flamands, Picards et Wallons' te Haarlem, 19-22 mei 1977.

26. Geëxtendeerd vonnis in de grote raad, 30 oktober 1535 (ARB, GRM, reg. 835, 785-791). Zie ook: *idem*, 12 november 1537 (*ibidem*, reg. 848, 165-167); *idem*, 13 september 1541 (*ibidem*, reg. 844, 427-440); *idem*, 13 maart 1549 (*ibidem*, reg. 849, 1809-1815); *idem*, 26 februari 1553 (*ibidem*, reg. 853, 1730); *idem*, 27 juli 1566 (*ibidem*, reg. 867, 547-582). Ook verder blz. 403 en 405.

27. Cf. hoger aangehaald tussenvonnissen in de geheime raad, 12 september 1518; geëxtendeerde sententie in de grote raad, 14 april 1543 (ARB, GRM, reg. 843, 13-19); *idem*, 2 mei 1551 (*ibidem*, reg. 852, 143-157); appointement in geheime raad, 8 juli 1561 (ARB, Geh. R., reg. 673, f. 109 v°-110); enz.

28. Beide thans in Frankrijk département du Nord.

het dupliek van verweerder, het volgende vonnis:

... que lesd. supplians ... n'estoient fondez en la provision par eulx demandee par leursd. requeste en la forme et manière qu'ils l'avoient requiz ... , ordonnant en oultre ausd. parties de comparoir par devant les président et gens de nostre Grant Conseil ... ²⁹ (de eis in de gestelde vorm ongegrond verklaard; renvooi naar grote raad).

In december 1537 veroordeelde de geheime raad in een jurisdictiegeschil tussen de ontvanger van de zaal van Valenciën en de magistraat van dezelfde stad de beide partijen bij interlocutoir vonnis tot de bewijsvoering (voor een raadsheer-commissaris). In een eerste tussenvonnis had hij alle door partijen tegen elkaar uitgebrachte beslagen vernietigd; na de procedure voor de raadsheer-commissaris liet het hof ook dit keer de grote raad het vonnis vellen ('pour conclusion en droit') na een proces dat eerst meer dan twee jaar voor de geheime raad had gelopen³⁰.

De weinige alsnog teruggevonden en hierboven beschreven processen³¹ wettigen niettemin de stelling dat de geheime raad in de jaren tussen 1517 en 1537 wel degelijk als gerechtshof optrad, zij het dat deze ontwikkeling vermoedelijk geleidelijk aan plaatsvond en niet zonder dat het een zekere weerstand opriep. De stijging van het aantal proceszaken die voor de geheime raad liepen, zou dan ook pas vanaf 1537 de inschakeling van een secretaris voor deze materie gebillijkt hebben. In 1544 zou de geheime raad genoodzaakt zijn er een tweede gedeeltelijk voor vrij te maken en een jaar later zelfs nog een derde. In de enige procesdossiers die wij hebben teruggevonden voor de periode voorafgaand aan 1580, keren overigens steeds dezelfde namen terug, met een gelijktijdig maximum van drie³². De conclusie dat in de geheime raad uiteindelijk drie secretarissen tijd voor de processen moesten inruimen, lijkt ons derhalve meest plausibel³³. Is dit het geval dan beschikken wij voor de periode vóór 1580 slechts tot 1551 in principe over de volledige registratie van vonnissen en gerechtelijke appointementen in de geheime raad³⁴. Op grond daarvan stelt onderstaande tabel de ontwikkeling voor van de gerechtelijke activiteiten van de geheime raad in zijn beginperiode:

29. Geëxtendeerde sententie in grote raad, 8 maart 1533 (ARB, GRM, reg. 832, 822).

30. *Idem*, 24 januari 1540 (*ibidem*, reg. 839, 1157-1168).

31. Er is er nog één, dat verder wordt behandeld, met name *infra*, 404.

32. Procesbundels, 1541, 1560-1566, 1571 en 1575-1578 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204).

33. Overigens wijst ook de verdere evolutie na 1580 in die richting. Tussen 1571 en 1581 is er een hiaat in de vonnissenregisters; in dit laatste jaar begon de pas benoemde secretaris Aimery le Comte een register dat na zijn dood in 1612 door een opvolger tot 1614 werd voortgezet. Een tweede vonnisregister voor de periode 1591-1626 is met name bijgehouden door secretaris Willem d'Enghien en opvolgers; zie ARB, Geh. R., reg. 674 en 677. Blijkens de dossiers was D'Enghien echter al sedert 1580 bij de rechtspraak in de geheime raad betrokken; de derde secretaris was Simon de Grimaldi, die later (omstreeks 1605) ter zake door Theodoor Berti werd afgelost. Cf. procesbundels, 1580-1610 (ARB, Sp. Geh. R., nrs. 204-232).

34. Het aantal registraties daalt dag op dag, daags na het wegvallen van het register van secretaris Zoete, d.i. op 25 november 1555. Dit is al te plotseling voor een andere verklaring dan het verloren gaan van zeker één register. Zoals al gezegd, is het register van De la Torre niet volledig voor 1552-1556. Cf. noot 11.

Periode	Vonnissen	Gerechtelijke appointementen	Totaal geheime raad
1537-1540	72 d.i. 18 per jaar	78 d.i. 19 à 20 p.j.	150 d.i. 37 à 38 p.j.
1541-1545	108 d.i. 21 à 22 p.j.	75 d.i. 15 p.j.	183 d.i. 36 à 37 p.j.
1546-1551	187 d.i. 31 à 32 p.j.	301 d.i. 50 à 51 p.j.	488 d.i. 81 à 82 p.j.

Dit is geen kwade start als men weet dat de grote raad van Mechelen in de eerste vijftig jaar van zijn formeel bestaan, namelijk tussen 1470 en 1520, gemiddeld slechts 45 vonnissen per jaar velde³⁵. Ook een vergelijking met de vonnissen van de grote raad in de periode van 1537 tot 1551 valt niet slecht uit voor de geheime raad. Na 1545 verdubbelde het jaargemiddelde van de geheime raad, terwijl het aantal vonnissen van de grote raad nog slechts korte tijd een lichte stijging vertoonde³⁶.

Periode	grote raad van Mechelen
1537-1540	593 d.i. 148 à 149 per jaar
1541-1545	747 d.i. 149 à 150 per jaar
1546-1551	1019 d.i. 169 à 170 per jaar

Bij deze vergelijking moet men desondanks een zekere reserve in acht nemen. De cijfers met betrekking tot het Mechelse hof stoelen inderdaad op zijn registers van geëxtendeerde sententiën, terwijl de aantallen met betrekking tot de geheime raad alleen op *dicta*-registers teruggaan³⁷. Van het laatste college zijn geen registers van geëxtendeerde vonnissen terug te vinden. De vraag rijst overigens of zijn secretarie hierover ooit afzonderlijke registers heeft bijgehouden. De secretarie schijnt het bovendien niet zo nauw te hebben genomen met de voorgeschreven volledige registratie der *dicta* van de geheime raad. Van zeven uitspraken van de geheime raad tussen 1536 en 1549, waarvan wij via andere bronnen de precieze data kennen, bleken er slechts drie door de secretarissen in hun registers te zijn genoteerd³⁸.

35. De Smidt en Huussen, 'De Grote Raad', 99.

36. Registers van geëxtendeerde vonnissen, 1536-1551 (ARB, GRM, reg. 836-852). Vanaf 1552 schijnt de grote raad over zijn hoogtepunt heen. Cf. 'Onderzoeksmethoden betreffende het archief van de Grote Raad van Mechelen', door de werkgroep van de universiteit van Amsterdam, *Consilium Magnum*, 281-283.

37. Het *dictum* geeft alleen de partijen met name op, eventueel het soort proces, en in elk geval verder alleen het verordenend gedeelte van het vonnis; het geëxtendeerde of gelibelleerde vonnis geeft bovendien het omstandige verhaal van het proces en zelfs van zijn antecedenten. Zie *Chronologische lijsten*, I, 1465-1504, xiii-xiv. Overigens vertonen de grossen van *dicta* en van geëxtendeerde sententiën belangrijke diplomatische verschillen: de ene ging als gewone akte, de andere als plechtige 'open brief'.

38. Zonder spoor in de *dicta*-registers van de geheime raad: vonnis van renvooi in evokatiezaak, 13 juli 1538 (ARB, GRM, reg. 843, zaak nr. 3); de hoger geciteerde uitspraak, december 1537 (396), in geschil tussen ontvanger van de zaal van Valenciën tegen de magistraat van Valenciën; appointementen, 1541, in verband met proces tussen Jan Huys uit Mechelen tegen Gillechon van Waregem, tapijtwerker van Karel V (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204); vonnis, 28 oktober 1548, in proces van verzet tegen octrooi in verband met

De registraties van de grote raad zijn ook niet zonder meer compleet. De korte studie van G. Oosterhof over het *dictum*register 893 betreffende de jaren 1514-1525 bracht verschillen met het register van geëxtendeerde vonnissen aan het licht. Er zijn namelijk *dicta*, waarvan geen geëxtendeerde sententiën zijn te vinden en het omgekeerde komt eveneens voor³⁹. Wij treffen trouwens in de *Beroepen uit Holland* eveneens procesbundels aan waarvan de datum van het eindvonnis bekend is en waarvan geen spoor in de geëxtendeerde sententies is te vinden⁴⁰.

Beide raden stellen ons dus voor raadselachtige lacunes zodat wij vooralsnog zijn genoodzaakt de gegeven getallen aan te houden. Wij veronderstellen echter dat verdere studie de gevonden verhouding niet wezenlijk zal veranderen.

Het staat nu wel ontegenzeggelijk vast dat de geheime raad, zeker sinds 1537, niet zo maar bij gelegenheid als gerechtshof fungeerde. Het is echter nog niet duidelijk in welke contentieuze zaken dit hof rechtsprak. Hierop zullen wij hierna een antwoord trachten te vinden. Wij zullen nagaan in hoeverre een vergelijking van de zaken in de geheime raad met deze in de grote raad inhoudelijke parallellismen blootlegt.

Ratione personae behandelde en vonniste de grote raad als centraal vorstelijk gerechtshof, in eerste en laatste aanleg ten aanzien van de zogenaamde 'escroen van den huise van Synder Majesteit' ('escroiz de Sa Majesté') zowel burgerlijke als strafrechtelijke geschillen⁴¹. De 'escroen' waren al degenen die van ver of van nabij iets met de hofhouding van de landsheer of van zijn landvoogd hadden te maken, onder andere de leden van hun huis, personeel van de centrale raden, enz., de hofleveranciers en de leden van hun gezinnen zelfs inbegrepen. Zij genoten het *privilegium fori*, waardoor zij goeddeels aan de gewone rechtbanken waren onttrokken⁴².

Nadat de geheime raad in 1531 formeel een nieuwe taakomschrijving had gekregen, constateren wij evenwel dat deze raad zich gaandeweg ook als '... juges

vaart van Axel (ARB, GRM, reg. 851, zaak nr. 148). Wel teruggevonden in geciteerde registers: vonnis 13 april 1538, in vordering van Veurne-Ambacht wegens gemiste inkomsten ten gevolge van octrooi verleend aan Diksmuide (ARB, GRM, reg. 850, 1191-1204; Geh. R., reg. 670, f. 17 v°-18); vonnis 11 september 1546, in zaak over schulden uit hoofde van openbare functie (ARB, GRM, reg. 849, 1663-1716; Geh. R., reg. 671, f. 13-13 v°); appointment, 4 januari 1547, in zaak van procureur-generaal tegen Rogghendorff (ARB, Audiëntie nr. 1632/3; Geh. R., reg. 671, f. 26 v°).

39. G. Oosterhof, 'Verslag van een onderzoek naar de inhoud van dictumregister nr. 893 ...', *Consilium Magnum*, 292-294.

40. Bijvoorbeeld uitspraak van de grote raad, 24 januari 1559 (ARB, GRM, *Beroepen Holland*, nr. 502/IVcc, beschreven in A. J. M. Kerckhoffs-De Heij, *Inventaris en beschrijving van de procesbundels*, VI (Amsterdam, 1969).

41. De Smidt en Huussen, 'De Grote Raad', 92; Van Rompaey, *De Grote Raad*, 274-275.

42. Willem van Grysperre en Ingelbert Maes (raadsheren in de geheime raad) aan aartshertog Albert van Oostenrijk, 19 november 1612 (ARB, Audiëntie, nr. 33/1, bundel 21); [Albert aan audiëntier Lodewijk Verreycken] s.a. [1e helft van 1613] (*ibidem*).

ordinaires d'icelle nostre cour . . . ' en als ' . . . souverain magistrat de nostre cour . . . ' ging beschouwen⁴³. De geheime raad ging zich derhalve steeds meer inlaten met de eigenlijke rechtspraak in eerste en laatste instantie in zaken van vorderingsrecht waarbij leden van het hof of als eiser of als verweerder waren betrokken, met andere woorden in persoonlijke acties in rechte van of tegen hovelingen in de ruime zin van het woord⁴⁴. Dezen kregen bijgevolg de keuze tussen de grote raad en de geheime raad. Aan het einde van de zestiende eeuw zou de geheime raad evenwel de bevoegdheid van de grote raad inzake persoonlijke acties tegen hofpersoneel verwerpen. Vanaf die tijd werd de forumkeuze van de 'escroen' dus beperkt tot het aanklagen van hun eigen vorderingen. De grote raad nam daar geen genoegen mee. De raad ontkende de bevoegdheid van de geheime raad niet, maar protesteerde dat hij zelf in beide gevallen evengoed bevoegd was⁴⁵.

In beginsel gold het *privilegium fori* niet in zakelijke acties; deze moesten worden berecht door de gewone rechter van de plaats waar het goed in kwestie was gelegen. De klasse van geprivilegieerden probeerde echter dit soort eisen, alsmede haar familietwisten en haar geschillen op het gebied van het erfrecht evenzeer voor de geheime raad aanhangig te maken. Zij stelden blijkbaar meer vertrouwen in de geheime raad dan in de gewone rechtbanken. En de geheime raad ging op de lange duur steeds minder aarzelen deze processen in behandeling te nemen⁴⁶.

Niet alleen in zaken van privaatrecht, maar ook op strafrechtelijk gebied strekte de jurisdictie van de privéraad zich over het hofpersoneel uit, hoewel het college hierin

43. Commissiebrief, 5 augustus 1606 (ARB, Audiëntie, nr. 1293, z.f.). Cf. Baelde, *De Collaterale Raden*, 44.

44. Bijvoorbeeld appointment in vordering tussen secretarissen van de geheime raad, 13 augustus 1537 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 9); procesbundel klacht van Jan Huys uit Mechelen tegen Gillechon van Waregem, tapijtwerker van de keizer, 1541 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204); vonnis in geheime raad, 10 oktober 1547 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 159) [na vordering van ridder van het Gulden Vlies tegen handelaar uit Antwerpen]; vonnis in geheime raad, 23 december 1555 (*ibidem*, f. 222) [na vordering van houthandelaar tegen de prinses van Gavere, echtgenote van Egmont]; appointementen in geheime raad, 17 oktober 1561 (*ibidem*, reg. 671, f. 152-152 v°) [in verband met vordering tussen twee hovelingen]; appointement in geheime raad, 27 januari 1567 (*ibidem*, reg. 673, f. 204-204 v°) [in verband met vordering van 453 ponden Vlaams van graanhandelaar uit Goes voor levering van 20 karren haver en 1 kar tuinbonen aan Roelant le Bruslé, foerier van de koninklijke stallen].

45. Op het einde van de zestiende eeuw zou de geheime raad inderdaad de aldus aangeklaagde hovelingen formeel verbieden nog verder aan de dagvaardingen voor de grote raad gevolg te geven. Grote raad aan geheime raad, 8 juli 1591 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 129, z.f.); geheime raad aan grote raad, 16 juli 1591 (*ibidem*, z.f.); Simon, 'Les recueils d'arrêts', 163.

46. Bijvoorbeeld vonnis na eigendomsactie, 17 december 1537 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 12-12 v°); *idem* in erfeniskwestie, 1 september 1541 (*ibidem*, f. 56 v°-57); vonnis na bezitsactie, 18 december 1543 (*ibidem*, f. 99-99 v°); appointment in erfeniskwestie, 25 februari 1549 (*ibidem*, reg. 672, f. 54); vonnis inzake bezitsactie, 4 november 1550 (*ibidem*, reg. 670, f. 175 v°); appointment in bezitsactie, 23 augustus 1554 (*ibidem*, f. 211-211 v°); *idem* in erfeniskwestie, 22 maart 1561 (*ibidem*, reg. 671, f. 147-147 v°); tussenvonnis in geheime raad inzake eigendomsactie, 23 november 1561 (*ibidem*, f. 159-159 v°); vonnis in geheime raad in erfeniskwestie, 15 april 1567 (*ibidem*, f. 184 v°).

de competentie van het Mechelse hof vooralsnog niet betwistte. In feite zien wij dan ook zowel eerstgenoemd als laatstgenoemd hof misdrijven berechten waarin 'escroen' ófwel als betichte ófwel als slachtoffer waren gemengd⁴⁷. Waarschijnlijk geldt hetzelfde ook voor misdaden die binnen de paleiszone van de vorst of van zijn algemene stadhouder voorvielen; in elk geval achtte de geheime raad zich hierin *ratione loci* bevoegd⁴⁸.

Met uitzondering van deze laatste soort strafzaken werd in al die criminele zaken de straf gevorderd door de 'procureur-generaal van Zijne Majesteit' – aldus de terminologie in de bronnen. Behoudens hoge uitzonderingen en niet meer na 1548⁴⁹, lijkt het ons weinig waarschijnlijk dat deze strafvorderingen door de procureur-generaal van de grote raad van Mechelen zouden moeten zijn geformuleerd. Volgens een memorandum van 1612, onder meer opgesteld door de eminente jurist Willem van Gryspere, zou tot 1548 de 'alcalde' van het hof als procureur-generaal hebben gefungeerd in strafzaken waarbij hofpersoneel was betrokken⁵⁰. Vast staat echter dat van toen af de rekestmeester die in de privéraad met de fiscale aangelegenheden werd belast⁵¹, de taak van de openbare aanklager overnam⁵². In strafzaken *ratione loci* werd tot 1548 waarschijnlijk door de provoost-generaal van het hof gevorderd, althans in zoverre het personen betrof die niets met het hof hadden te maken⁵³.

47. Bijvoorbeeld appointment in niet nader bepaalde strafzaak tegen kandidaat-advocaat bij grote raad, 7 oktober 1540 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 48); *idem* in strafzaak tegen voogden van wezen van hoveling, 10 mei 1547 (*ibidem*, f. 151-151 v°); doodvonnis na proces wegens doodsbedreiging 'contre les personnes de l'alcalde et aguizilles de Sad Majesté', 28 augustus 1553 (*ibidem*, reg. 672, f. 153 v°); eis van de raadsheer-fiscaal tegen Juan Pardo, handelaar en vertegenwoordiger van Juan Lopes Gallo, factor van de keizer, wegens 'malversacion et plusiers aultres raisons' afgewezen, 26 juli 1564 (*ibidem*, reg. 673, f. 171 v°-172 v°).

48. Bijvoorbeeld vonnis in zaak van moordpoging waarschijnlijk binnen de zone van het hof, 14 januari 1547 (ARB., Geh. R., reg. 671, f. 26 v°-27); tussenvonnis in zaak van valsheid in geschrifte in proces voor geheime raad, 20 oktober 1547 (*ibidem*, reg. 672, f. 17 v°).

49. Appointment in strafzaak, 2 augustus 1546 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 135-135 v°); *idem*, 30 juni 1548 (*ibidem*, reg. 672, f. 41).

50. Memorandum van Gryspere en Ingelbert Maes, s.a. [19 november 1612] (ARB, Audiëntie, nr. 33/1, bundel 21); 'Recueil de diferentes pièces qui concernent les Pays Bas' (Nationalbibliotheek Wenen, Handschriftensammlung, cod. 14.149, f. 12 v°). Cf. ordonnantie inzake delinquente hovelingen, 27 maart 1549 (ARB, Audiëntie, nr. 1405/7, z.f.). Wij danken bij deze dr. B. A. Vermaseren die onze aandacht op dit stuk vestigde.

51. '... Ayant charge des causes fiscales ...'.

52. Baelde, *De Collaterale Raden*, 115 en 244; De Schepper, 'De Kollaterale Raden', 299-300. Bijvoorbeeld appointment, 11 oktober 1549 (ARB, Geh. R., reg. 671, f. 63 v°-64) (NB: In dit ketterproces wordt deze raadsheer – uitzonderlijk voor de geheime raad – 'advocat fiscal de Sa majesté' genoemd); vonnis, 24 december 1555 (*ibidem*, reg. 670, f. 134); interlocutoir vonnis, 18 januari 1558 (*ibidem*, reg. 671, f. 134); vonnis, 26 juli 1564 (*ibidem*, reg. 673, f. 171 v°-172 v°).

53. Bijvoorbeeld vonnis in proces wegens landloperij, 14 juni 1539 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 31); tussenvonnis tot vrijlating van gearresteerde beklaagden, 1 april 1542 (*ibidem*, f. 70 v°-71); tussenvonnis dat beklagde tot de foltering verwijst, 7 april 1543 (*ibidem*, f. 82 v°). Cf. instructies voor de provoost van het hof, 25 mei 1564 (ARB, Audiëntie, nr. 1405/13).

Alleen de vliesridders ontzegden de geheime raad uit hoofde van hun privileges de criminele jurisdictie over henzelf⁵⁴. Doch wat henzelf betrof betwistten zij eveneens de strafrechtelijke bevoegdheid van de grote raad⁵⁵. Deze raad kon vliesridders alleen berechten met instemming van de orde. Dit zal waarschijnlijk ook hebben gegolden voor de privéraad.

Tot de strafbare feiten die, ongeacht de plaats en de hoedanigheid van de delinquent, *ratione materiae* voor de geheime raad hun beslag konden krijgen, behoorden de zogenaamde *casus reservati* 'cas royaux', zoals majesteitsschennis, insubordinatie, ketterij, handel op de vijand zonder machtiging, wederrechtelijke benoemingen tot kerkelijke beneficiën die onder het vorstelijk collatierecht vielen, alsmede andere gelijksoortige delikten die een aanslag op de prerogatieven van de landsheer als soeverein betekenden⁵⁶. Telkens als de fiscaal de landsheerlijke rechten geschaad achtte, maakte hij ambtshalve namens de soeverein een strafvorderingsprocedure bij de geheime raad aanhangig. Dit gold ook wanneer hij de materiële belangen van de vorst op de één of andere wijze benadeeld achtte of maar gewoon bij een geschil tussen particulieren betrokken meende. In het laatste geval schaarde hij zich als 'gevoegde' aan de zijde van één der partijen. Hij kon ook als verweerder de belangen van de vorst verdedigen. Buiten de aangehaalde *casus reservati* betroffen zijn tussenkomsten in concreto onder meer nog schulden van of aan de kroondomeinen en -financiën, schulden uit hoofde van functie in de domeinen en financiën, geschillen in verband met toegekende 'beden' en met andere vorstelijke inkomstenbronnen⁵⁷. Met de behandeling van die zogenaamde 'fiscale' rechtsacties begaf de

54. 'Recueil de differentes pièces ...', f. 8 v°.

55. Van Rompaey, *De Grote Raad*, 275. Cf. F. A. de Reiffenberg, *Histoire de la Toison d'Or* (Brussel, 1830) 373; R. Payer von Thurn, *Der Orden vom Goldenen Vlies* (Zürich-Leipzig-Wenen, 1926) 52.

56. Bijvoorbeeld doodvonnis na proces wegens hoogverraad, 8 mei 1538 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 18 v°); aanstelling van raadsheer-commissaris in proces wegens bedriegelijke handelspraktijken, 20 maart 1548 (*ibidem*, reg. 671, f. 59 v°-60); appointment in ketterproces, 24 januari 1549 (*ibidem*, f. 73 v°-74); vonnis in geheime raad in proces tegen een rekenplichtige van domeinen en financiën wegens wanbeheer, 9 juli 1560 (*ibidem*, f. 143 v°-144). Cf. J. Buntinx, 'De Raad van Vlaanderen, 1386-1795, en zijn archief', *Standen en landen*, I (1950) 67-71; Baelde, *De Collaterale Raden*, 45.

57. Bijvoorbeeld appointment in zaak van Antoon Perrenot van Granvelle 'impetrant de lettres patentes en matiere de revocation et cassation de lettres de placet et le procureur general joint avec lui' tegen diversen 'ayans obtenu lesd. lettres de placet', 1 oktober 1539 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 32 v°-33 v°); appointmenten in proces over interinement van 'rappel van banne', 26 november 1544 (*ibidem*, reg. 671, f. 3 v°); appointment, 18 mei 1546 (*ibidem*, reg. 670, f. 128 v°); *idem*, 18 juni 1550 (*ibidem*, reg. 671, f. 78 v°); vonnis in proces over interinement van gratiebrief, 23 december 1555 (*ibidem*, reg. 670, f. 223-223 v°); vonnissen in zaak van ambtelijke corruptie, 9 juli 1560 (*ibidem*, reg. 671, f. 143-144); appointment inzake gerechtelijke openbare verkoop op verzoek van raadsheer-fiscaal namens ontvanger-generaal van financiën tegen weduwe en erfgenamen van ontvanger-generaal van de beden in Vlaanderen, 18 maart 1564 (*ibidem*, reg. 673, f. 159). Zie ook: bekrachtiging van openbare verkoop zoals beschikt bij vonnis van geheime raad, 2 maart 1549 (ARB, GRM, reg. 849, 1565-1566 en 1663-1716).

privéraad zich alweer op een pad dat traditioneel door de gewestelijke justitieraden, evenals door de grote raad werd bewandeld⁵⁸.

Ratione materiae kreeg de geheime raad er eveneens een soort 'administratieve' rechtspraak bij, met name de bevoegdheidsgeschillen tussen de publieke instellingen. Van oudsher werden deze door de vorstelijke raden in de gewesten of door de grote raad afgedaan⁵⁹, doch in de loop van de zestiende eeuw kregen deze gerechtshoven ten deze alweer in de geheime raad een geduchte concurrent. Normaliter werden de bevoegdheidsgeschillen tussen twee instellingen binnen eenzelfde gebied door het gemeenschappelijke onmiddellijk hogere hof beslecht. Bij ontstentenis hiervan en zelfs *omisso medio*, met voorbijgaan van de grote raad of van een andere justitieraad, werd de privéraad in deze geschillen echter eveneens als een soort hof van arbitrage aangezocht; met name in bevoegdheidstwisten tussen organen van twee verschillende gewesten, tussen een regionale en een centrale instelling, tussen raadsheren en secretarissen van eenzelfde soevereine raad, tussen een gewestelijke justitieraad en de stadhouder, tussen een burgerlijke en een kerkelijke gezagsdrager, enz. en bijvoorbeeld ook in conflicten tussen de raad van Brabant en het leenhof van Brabant⁶⁰.

Al de processen *ratione personae, materiae* en *loci* hiervoor besproken, werden door de aanleggende partijen rechtstreeks in eerste instantie aanhangig gemaakt. Zekere rechtszaken werden evenwel *lite pendente* door middel van 'open brieven in vorme van evocatie' ('lettres patentes d'évocation') aan de gewone rechters onttrokken en oorspronkelijk slechts door de grote raad of door een gewestelijke raad in behandeling genomen om 'te sluyten in rechte'. Een dergelijke open brief mocht alleen door de vorst of zijn gouverneur-generaal worden uitgevaardigd. De ordonnantie van Thionville van 8 december 1473 verbood het parlement van Mechelen

58. A. Gaillard, *Le Conseil de Brabant. Histoire-organisation-procédure*, II (Brussel, 1901) 27-40, *passim*; Buntinx, 'De Raad van Vlaanderen', 67-71; Van Rompaey, *De Grote Raad*, 277-284 en 286-287.
59. Gaillard, *Le Conseil de Brabant*, II, 28; Buntinx, 'De Raad van Vlaanderen', 69; De Smid en Huussen, 'De Grote Raad', 92; Van Rompaey, *De Grote Raad*, 298-303.

60. Bijvoorbeeld vonnis in zaak van kapelanen van Sint-Veerle te Gent tegen de schepenen van Gent, 12 mei 1546 (ARB, Geh. R., reg. 672, f. 8); interlocutoir vonnis in zaak van prins van Oranje als heer van Breda tegen procureur-generaal van Brabant in verband met rechtsgebied van en hoger beroep tegen vonnissen van schepenbank van Breda, 11 december 1549 (ARB, Geh. R., reg. 671, f. 70-70 v°); vonnis in geschil tussen staten van Friesland en stad Amsterdam, 6 maart 1557 (*ibidem*, f. 128-129 v°); interlocutoir vonnis in geschil tussen abdijzusters van Argenton [gemeente Lonzée] en procureur-generaal van Namen 'joint avec elles' eensdeels en monniken van Gemblours en procureur-generaal van Brabant 'joint avec eulx' anderdeels, 10 februari 1558 (*ibidem*, f. 132); vonnis in bevoegdheidsgeschil leenhof van Luxemburg ('justice des nobles') en raad van Luxemburg, 18 april 1564 (*ibidem*, reg. 673, f. 161-161 v°); procesbundel betwisting Valencijn contra heer en inwoners van Bruyelle over moerassen tussen beide plaatsen, 1578 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204). Zie ook geëxtendeerde sententie van grote raad, 11 februari 1553 (ARB, GRM, reg. 853, 1661-1667). Cf. onze lezing 'De hoge 'administratieve' rechtspraak in de Nederlanden tijdens de zestiende eeuw'; *idem* van mevrouw mr. J. M. I. Koster-Van Dijk, zie noot 25.

uitdrukkelijk zelf tot evocatie over te gaan⁶¹. Aangezien de evocatiebrieven vanaf het eerste kwart van de zestiende eeuw werden verleend na advies van en soms ook op initiatief van de geheime raad, was het voor deze raad slechts een klein kunstje evocaties ten eigen voordele te laten uitvaardigen, zowel betreffende geschillen aanhangig bij lagere rechtbanken als bij de gewestelijke justitieraden en de grote raad, en zelfs bij de rekenkamers. De geheime raad greep meestal naar dit middel wanneer de betrokken rechtszaak binnen zijn 'normale' bevoegdheden viel, hoewel dit niet strict noodzakelijk hoefde⁶². Eventueel trok de raad het proces tot zich op verzoek van zijn raadsheer-fiscaal⁶³, doch de meeste keren kwam de geheime raad pas in actie na een rekest van een der partijen – soms zelfs van beide partijen – die een proces uitvochten⁶⁴ voor een ondergeschikte rechtbank en slechts bij uitzondering nam de geheime raad zelf het initiatief.

Een terrein waarop de grote raad van Mechelen daarentegen weinig mededinging ondervond van de geheime raad, was de functie van hoogste hof van appel in civiele zaken⁶⁵. Sinds het midden van de vijftiende eeuw was de Mechelse raad geleidelijk aan uitgegroeid tot het hoogste beroepshof in de Nederlanden. Naarmate de 'Zeventien Provinciën' tot stand kwamen en zij de gerechtelijke banden verbraken met respectievelijk het *parlement de Paris* of het *Reichskammergericht*, konden de gegadigden wegens zogenaamd 'vals' of 'kwaad' vonnis bij de grote raad in hoger beroep gaan tegen de hoogste regionale gerechtshoven in Vlaanderen, Holland en Zeeland, Luxemburg, Utrecht, Artesië, Namen en waarschijnlijk ook in Overijssel en Friesland en bij ontstentenis van een bevoegde gewestelijke justitieraad tegen de

61. De Schepper, 'De Kollaterale Raden', 776; C. L. Verkerk, 'Evocatie in de landen van Herwaarts-over tussen 1470 en 1540', *Consilium Magnum*, 419-447; Van Rompaey, *De Grote Raad*, 330.

62. Bijvoorbeeld vonnis van verstek, 10 november 1539 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 38-38 v°); vonnis, 16 mei 1541 (*ibidem*, f. 52); *idem*, 2 maart 1548 (*ibidem*, f. 155); tussenvonnis, 10 juli 1548 (*ibidem*, f. 165) ('ghesien tproces gemoveert in den Groeten Raedt des Keyzers ende nu by evocatie hangende in den Secreten Rade tusschen den procureur generael van Zyne Majesteyt impetrant' en handelaars; de procureur-generaal vordert de confiscatie van zekere handelswaar); vonnis in evocatie van proces uit de rekenkamer van Rijsel, 5 december 1552 (*ibidem*, reg. 671, f. 96-96 v°); appointment in evocatie van proces tussen procureur-generaal van Utrecht tegen schout van Amersfoort, 20 december 1565 (*ibidem*, reg. 673, f. 190 v°).

63. Vonnis, 10 juli 1548 (ARB, Geh. R., reg. 671, f. 165); *idem*, 26 augustus 1556 (*ibidem*, reg. 673, f. 33-33 v°).

64. Bijvoorbeeld tussenvonnis, 25 november 1539 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 36-36 v°); *idem*, 16 oktober 1545 (*ibidem*, f. 123 v°); appointment, 26 september 1547 (*ibidem*, reg. 671, f. 22 v°); *idem*, 7 december 1547 (*ibidem*, reg. 672, f. 25 v°); *idem*, 22 september 1550 (*ibidem*, reg. 670, f. 174 v°-175); *idem*, 10 september 1556 (*ibidem*, reg. 671, f. 124 v°-125); vonnis, 13 juli 1558 (*ibidem*, reg. 673, f. 64 v°); appointment, 2 augustus 1560 (*ibidem*, f. 94 v°); *idem*, 20 december 1565 (*ibidem*, f. 189 v°); vonnis, 6 maart 1566 (*ibidem*, f. 192 v°). Vergelijk ARB, GRM, Beroepen uit Holland, nr. 407, beschreven in Huussen jr., *Inventaris beroepen Holland*. Vergelijk ook Verkerk, 'Evocatie in de landen van Herwaarts-over', 436-442.

65. In strafzaken was geen enkel beroep mogelijk.

vonnissen van de leenhoven, alsmede van de schepenbanken in Valencijs, Mechelen, Steenhuize⁶⁶ en het Debattenland⁶⁷.

Tegen de vonnissen van de geheime raad schijnt evenwel geen beroep bij de grote raad mogelijk te zijn geweest. De sententies van de geheime raad – zo moeten wij constateren – lijken inderdaad zoals die van het Mechelse hof arresten: de partijen hebben er geen beroep meer tegen aangetekend. Het vonnis van de grote raad van 31 maart 1525, na een zogenaamd ‘proces in appel’ tegen een sententie van de geheime raad, waarover in deel II van de *Chronologische Lijsten* van de Amsterdamse werkgroep sprake is⁶⁸, blijkt echter bij nader inzien een proces in eerste aanleg voor de grote raad te zijn geweest: de zaak dient onzes inziens te worden gekwalificeerd als een oppositie tegen een beslissing van administratieve aard door de vorst (dus geen beroep tegen sententie!), met andere woorden als een actie tegen een onrechtmatige overheidsdaad. De geheime raad had namelijk bij beschikking de uitvoering van een vonnis van de grote raad opgeschort; tegen de opschorting tekende de partij die het te Mechelen had gehaald, aldaar verzet aan; de klacht werd door de grote raad gegrond verklaard en de opschorting van executie vernietigd⁶⁹. Daar is niets ongewoons aan. Zulke opposities konden overigens evengoed bij de geheime raad zelf hun beslag krijgen⁷⁰. Wij moeten er wel de aandacht op vestigen dat het toenmalige juridische jargon ter zake nog in beweging was. De grote raad noemde deze acties meestal ‘appellatie’ en ‘appel’ en een enkele keer ‘revocatie ende annullatie’ of ‘oppositie’; de geheime raad sprak in de regel van ‘oppositie’, ‘revocatie ende cassatie’, ‘annulatie’ (‘cassation et revocation’ en ‘cassation’)⁷¹.

Hoewel het hof van Mechelen zijn blazoens van hoogste hof van beroep vrij gaaf wist te houden, kwam het toch wel voor dat de geheime raad eveneens door rechtzoekenden werd aangezocht om in appel vonnis te wijzen. Dit appel tegen

66. De Smidt en Huussen, ‘De Grote Raad’, 90, 92; Van Rompaey, *De Grote Raad*, 308-329; Douxchamps-Lefèvre, ‘Note sur le ressort’, 311-317; C. L. Deelder en A. H. Huussen Jr., ‘Opmerkingen betreffende de kuilrissierij op de voormalige Zuiderzee, voornamelijk in de zestiende eeuw’, *Holland, Regionaal historisch tijdschrift*, V (1977) 221-242; *Winkler Prins Encyclopedie van Vlaanderen*, VII (Brussel, 1974) 289; geëxtendeerde sententie van de grote raad, 7 mei 1575 (ARB, GRM, reg. 876, 197-224; *Recueil des ordonnances des Pays Bas*, 2e reeks, I (Brussel, 1893) 415, 689.

67. Cf. ‘Mini-atlas van de Grote Raad’, bij L. Th. Maes, *Het parlement/de Grote Raad van Mechelen, 1473-1796. Een nationale instelling met pedagogische betekenis* (Brussel, 1973) 27-33.

68. *Chronologische lijsten*, II, 344.

69. Geëxtendeerde sententie van de grote raad, 31 maart 1525 (ARB, GRM, reg. 824, 749-755). Zie ook geëxtendeerde sententie van de grote raad, 17 maart 1543 (*ibidem*, reg. 842, 1335-1343).

70. Bijvoorbeeld vonnis in geheime raad, 6 december 1557 (ARB, Geh. R., reg. 673, f. 58 v°); *idem*, 8 juni 1558 (*ibidem*, f. 64 v°); beschikking, 27 november 1563 (*ibidem*, f. 156-156 v°). Zie eveneens de geciteerde sententie van de grote raad, 17 maart 1543.

71. ARB, GRM, sententieregisters, *passim*; onder meer reg. 835, 787-788: ‘revocatie ende annullatie’; reg. 842, 143: ‘opposant’ voor de aanleggende partij; ARB, Geh. R., reg. 673, f. 82 v°, 84 v°, 107 v°, 122 v°, 162 ... Vergelijk J. van Rompaey, ‘De proceduren van beroep bij het parlement van Mechelen’, *Consilium Magnum*, 374-375.

vonnissen van gewestelijke justitieraden en *omisso medio* tegen sententies van lagere rechtbanken schijnt relatief weinig te zijn voorgekomen, althans in verhouding tot de gehele rechtspleging van de geheime raad en in vergelijking met de hoeveelheid beroepen die bij de grote raad werden aangetekend. De geheime raad zat wat dit betreft niet op het vinkentouw en aarzelde gewoonlijk niet dergelijke appellanten door te verwijzen naar hun normale beroepshoven⁷². De enkele keer dat er appel werd aangetekend tegen een vonnis van een soevereine justitieraad, *casu quo* het hof van Bergen, liep het uiteraard met een sisser af⁷³.

Beroepen tegen uitspraken van rekenkamers en van admiraliteitscolleges vonden daarentegen gemakkelijk rechtsingang voor de geheime raad⁷⁴, ofschoon zij hiermee ook bij de grote raad terecht konden⁷⁵. Overigens achtte de geheime raad zich ondanks alles wel degelijk bevoegd om in hoger beroep recht te spreken over vonnissen, gewezen door hogere en lagere schepenbanken, leenhoven en niet-soevereine justitieraden⁷⁶. Ten bewijze hiervan een pertinent voorbeeld: in een zaak van desertverklaring van appel uit 1564 tussen Henri d'Yve, luitenant-opperjachtmeester van Namen, ter ene zijde en Pierre de Brandenbourg, heer van Bioul, 'geïntimeerde' en het leenhof van Namen als gedaagde rechter *a quo* ter andere zijde, verzochten verweerders renvooi van het appel naar de raad van Namen ofwel naar de grote raad als 'leur juges mediatement ordinaires'. Bij interlocutoir vonnis verwierp de geheime raad evenwel verweerders verzoek en gaf partijen veertien dagen tijd om het geschil ten principale in beroep voor de geheime raad te brengen⁷⁷. Waarschijnlijk om soortgelijke redenen verzette ook in datzelfde jaar de

72. Renvooi van beroep tegen vonnis van hoofdschepenen van het Waasland, 18 augustus 1546 (ARB, Geh. R., reg. 672, f. 10 v°); renvooi van beroep tegen vonnis van schepenbank van Delft naar hof van Holland, 5 maart 1555 (*ibidem*, reg. 673, f. 14 v°-15).

73. Appointement in appelzaak van luitenant-provoos van Valencijn tegen vreemde handelaars uit Antwerpen en soeverein hof van Bergen, 10 november 1559 (ARB, Geh. R., reg. 673, f. 82-82 v°).

74. Bijvoorbeeld interlocutoire vonnissen in zaak van hoger beroep tegen admiraliteitsvonnis, 15 februari 1538 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 13 v°-14); appointement in zaak van hoger beroep tegen admiraliteitsvonnis, 11 juni 1543 (*ibidem*, f. 86); tussenvonnis in zaak van hoger beroep tegen rekenkamer van Rijsel, 10 juni 1553 (*ibidem*, reg. 671, f. 102 v°); appointement in zaak van hoger beroep tegen de rekenkamer van Rijsel, 31 maart 1557 (*ibidem*, reg. 671, f. 42 v°); *idem*, 29 mei 1559 (*ibidem*, reg. 673, f. 74 v°); *idem*, 14 april 1562 (*ibidem*, f. 124 v°-125); *idem*, 1 september 1564 (*ibidem*, f. 175-175 v°). De bevoegdheid van de raad van financiën ter zake laten wij hier, als niet relevant met betrekking tot de problemstelling, buiten beschouwing.

75. Vonnis van de grote raad tegen vonnis van de admiraliteit van Vere, 4 maart 1542 (ARB, GRM, reg. 841, 1341-1348).

76. Cf. aanstelling van raadsheer-commissaris in zaak van hoger beroep tegen vonnis van gouvernance (baljuwschap) van Rijsel, 10 december 1539 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 38); appointementen in zaak van hoger beroep tegen vonnis van hof van Holland, 30 mei en 1 juni 1545 (*ibidem*, reg. 671, f. 6 v°-7); *idem* tegen vonnissen van schepenen van de stad en van de keure van Gent, 7 augustus 1548 (*ibidem*, f. 43); appointement in appelzaak tegen vonnis van het hof van Holland, 20 januari 1563 (*ibidem*, reg. 673, f. 144 v°-146); kostentaxatie in appelzaak van enige inwoners van Wognum tegen vonnis van de wet van Hoor, 30 oktober 1564 (*ibidem*, f. 177) (beide plaatsen liggen in Noord-Holland).

77. Tussenvonnis in geheime raad, 13 juni 1564 (ARB, Geh. R., reg. 673, f. 168 v°-169).

luitenant-civiel van Gent in zijn hoedanigheid van rechter *a quo* zich er tegen, dat de geheime raad het hoger beroep van de pachter van de Zeeuwse grote tol in behandeling nam. Zijn verzet werd echter in elk geval eveneens afgewezen⁷⁸.

In weerwil van de relatief geringe 'belangstelling' van de geheime raad voor de appelprocedure, hield de raad in proceszaken toch nog een allerlaatste slag om de arm, 'ung remede extraordinaire', namelijk door middel van de herziening of grote revisie. De grote raad kan wel het hoogste hof van beroep in de Nederlanden zijn geweest, maar zeker niet van alle Nederlanden. Zijn jurisdictie strekte zich in de zestiende eeuw immers niet uit over de soevereine raden of hoven van Brabant, Gelderland en Henegouwen, en evenmin over het parlement van Dole in de Franche-Comté; ten gevolge van hun privilege 'de non appellando' spraken deze in laatste instantie recht, zoals ook de sententies van de grote raad uiteraard arresten waren⁷⁹. Doch als alle andere proceduremiddelen waren uitgeput en één van de partijen zich door zo een soeverein vonnis benadeeld achtte, dan kon zij – naar het voorbeeld van wat voor het parlement van Parijs mogelijk was – in grote revisie of 'propositie van erreur' gaan evenwel uitsluitend op grond van een procedurefout; door partijen mochten dus geen nieuwe feiten meer worden aangevoerd. Het proces werd dan opnieuw ten principale 'ex eisdem actis an bene vel male' gevoerd en gevonnist⁸⁰.

Bij de grote revisie was de rechter *a quo* – in tegenstelling tot het hoger beroep – niet tevens voorwerp van dagvaarding; integendeel, samen met mede-revisors uit andere raden zetelde hij zelfs in het revisiecollege, dat dan telkenmale in de betrokken justitieraad werd geformeerd⁸¹. De revisie van de arresten kwam pas voor de geheime raad, als één der partijen het genoemde revisiecollege wraakte. In de schoot van de geheime raad werd dan met onder meer revisors van buiten een nieuw revisiecollege samengesteld en de uiteindelijke uitspraak werd geveld door de raad⁸². De geheime raad fungeerde dus onzes inziens in deze gevallen als hoogste

78. Tussenvonnissen, 4 augustus 1564 en appointementen, 18 augustus en 3 november 1564 (ARB, Geh. R., reg. 673, f. 173-173 v°, f. 175 en los bijgevoegd blad).

79. Douxchamps-Lefèvre, 'Notre sur le ressort', 317.

80. Raad van Brabant aan Alva, 18 november 1571 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204 z.f.): '... resoluz et renduz par ce conseil (jugeant par arrest et en fait de justice representant la personne de Sa Majesté) icelles sentences ne peuvent estre retractees sinon par le moyen de grande revision...'. Theoretisch zou er een onderscheid zijn geweest tussen de grote revisie en de 'propositie van erreur'; bij de revisie zouden partijen wel nieuwe feiten mogen aanvoeren en bij de propositie niet. Zie W. Wedekind, 'Quelques remarques sur les voies de recours auprès du Grand Conseil de Malines au 16e siècle', *Consilium Magnum*, 452-454. Vergelijk W. Sellert, 'Die Problematik der Nachprüfbarkeit von Urteilen des Reichshofsrats und des Reichskammergerichts durch Revision und Supplikation', *Consilium Magnum*, 457-477. De zogenaamde kleine revisie is hier niet ter zake.

81. Simon, 'Les recueils d'arrêts', 204-209.

82. Cf. appointement in revisieproces voor geheime raad, 7 januari 1540 (ARB, Geh. R., reg. 670, f. 39); *idem*, 26 juni 1559 (*ibidem*, reg. 671, f. 137); procesbundel Willem Simonssens contra Michiel van der Hulst, heer van Heurne, 1566 (ARB, Sp. Geh. R., nr. 204); geciteerde brief van de raad van Brabant aan

rechtsorgaan en kon derhalve inderdaad in rechtszaken het allerlaatste woord hebben. Wellicht was de herzieningsprocedure wel een verkapte vorm van appel. Wij brengen overigens in herinnering dat de appellanten bij het oude parlement van Mechelen (1473-1477) evenmin nieuwe feiten mochten aandragen⁸³. Het hierna volgende schema poogt de gerechtelijke organisatie in de Nederlanden in de zin van ons betoog visueel voor te stellen⁸⁴. Het is uiteraard een vereenvoudiging en houdt alleen rekening met de grote krachtlijnen en bijvoorbeeld niet met afwijkende mogelijkheden als *omisso medio*, preventie en andere meer.

De vergelijking van de rechtspraak in de grote raad van Mechelen met deze in de geheime raad leidt dus tot de constatering dat er grote parallellismen bestonden tussen beide hoven. Beide hoven spraken recht in nagenoeg dezelfde categorieën van geschillen⁸⁵. Buiten het hierboven gemaakte veeleer formele voorbehoud⁸⁶, is er materieel gezien dus geen enkel bezwaar tegen hun respectieve scores naast elkaar te plaatsen.

Periode	grote raad		geheime raad		Totaal
	aantal	% op totaal	aantal	% op totaal	
1537-1540	593	79,8	150	20,2	743
1541-1545	747	80,3	183	19,7	930
1546-1551	1019	67,6	488	32,4	1507

De opmars van de geheime raad is opmerkelijk, vooral als we bedenken dat de Mechelse raad precies in het midden van de zestiende eeuw zijn hoogtepunt bereikte en daarna kwantitatief schijnt te zijn achteruitgegaan⁸⁷.

Deze ontwikkeling te constateren is wel eenvoudiger dan er een verklaring voor te vinden. De continue reeks procesdossiers in het archief van de geheime raad begint pas in 1580. Op een enkele uitzondering na beschikken wij vóór die tijd alleen over

Alva, 18 november 1571. Laten wij wat dit betreft eveneens opmerken dat de aanvragen tot grote revisie steeds door de geheime raad werden behandeld; overigens was hij ook bevoegd inzake de samenstelling van de revisiecolleges.

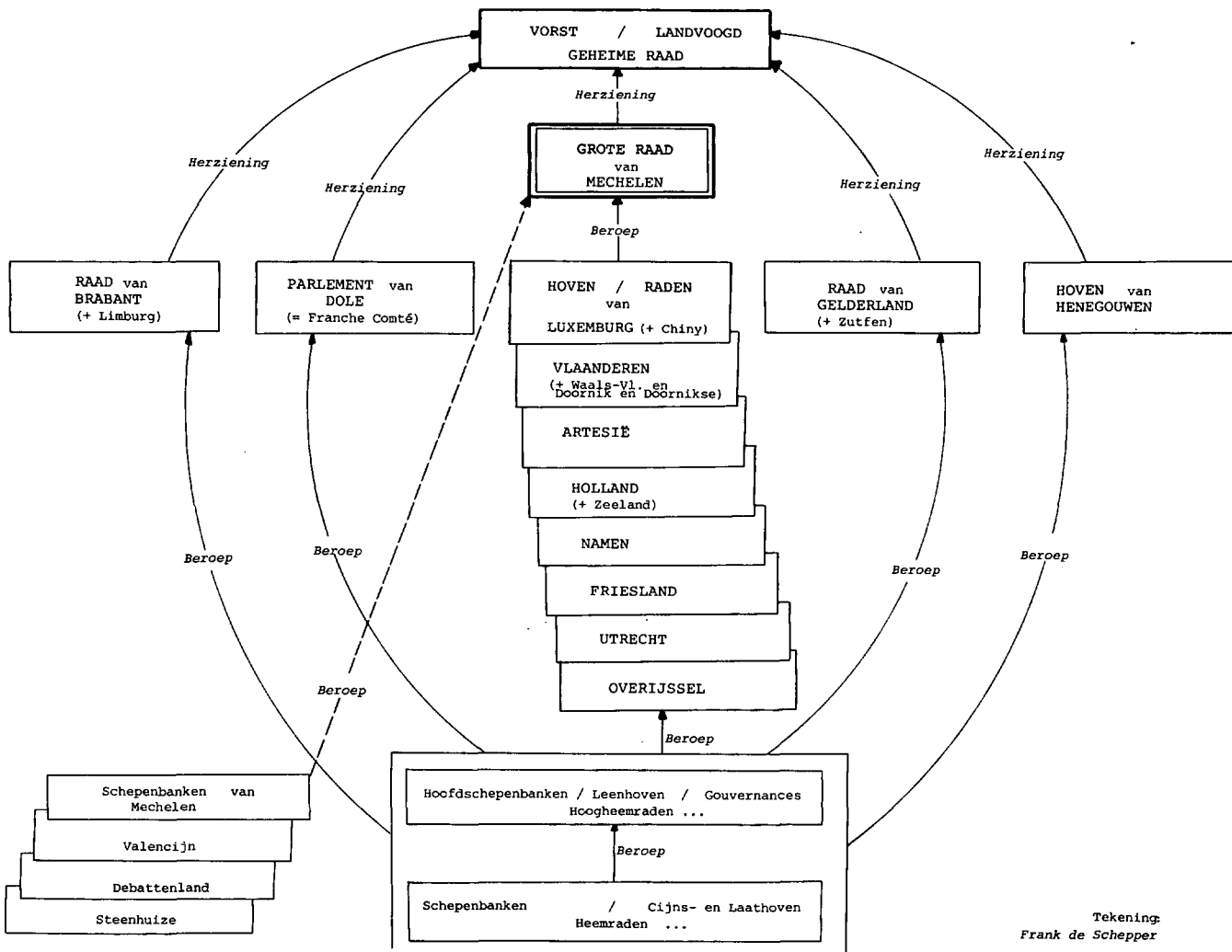
83. Van Rompaey, 'De procedure van beroep', 375-376.

84. Het schema stoelt goeddeels op het organisatieschema dat wij destijds samen met Prof. Dr. L. Th. Maes voor de Zuidelijke Nederlanden (XVIIde-XVIIIde eeuw) ontwierpen in het kader van de tentoonstelling 'Besluitvorming vroeger en nu', die van 15 april tot 27 juni 1975 in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel gehouden werd. Cf. catalogus *Besluitvorming, vroeger en nu* (Brussel 1975) 208.

85. Wij hebben het hier alleen gehad over de *hoge* rechtspraak van de beide hoven. Daarnaast kwamen echter ook particulieren die geenszins wat met het koninklijke hof te maken hadden, zowel bij de grote raad als bij de geheime raad de meest onbenullige civiele geschillen in eerste instantie aanhangig maken. Deze rechtspraak zogenaamd bij preventie valt buiten het bestek van dit artikel.

86. Cf. *supra*, 397-398.

87. Cf. noot 36.

408 Schema van de gerechtelijke organisatie in de Nederlanden (1517-1579).

Tekening:
Frank de Schepper

dicta en slechts over een dozijn min of meer complete bundels van minder belangrijke geschillen. Daarom is het vaak moeilijk voor de periode tot 1580 de precieze omschrijving van de eis te achterhalen, laat staan de redenen waarom het proces voor de geheime raad kwam en niet voor de grote raad of een andere justitieraad. De definitieve ordening van de bescheiden van de geheime raad in één archieffonds zal hopelijk ooit ook een aantal procesbundels uit de periode vóór 1580 weer bijebrengen. Verklaringen moeten derhalve vooralsnog voor een deel hypothetisch blijven. Zoals meestal is waarschijnlijk een samenloop van verschillende factoren verantwoordelijk voor deze niet geringe verschuiving van hoge rechtspraak naar de geheime raad.

Voor de zestiende-eeuwse overheidsorganen was het onderscheid tussen administratieve en gerechtelijke bevoegdheden niet erg relevant. Het begrip 'justitia' dekte ook wat wij thans bestuur of uitvoerende macht zouden noemen. Als hoogste orgaan na de vorst voor 'policie', 'justicie' en 'gracie' intervenueerde de geheime raad dan ook in zowel de administratieve als de gerechtelijke bevoegdheden van de ondergeschikte besturen. Wat de rechtspleging betreft oefende de geheime raad vooralsnog een gestage druk uit op de grote raad en de andere vorstelijke justitieraden. In juni 1517 al ging de grote Wielant naar Brugge om er namens zijn collegae in Mechelen bij de koning zelf zijn beklag te maken over de dagelijkse vorstelijke tussenkomen in de raad 'pour empeschier ou retarder justice'⁸⁸; waarschijnlijk gingen zij van de geheime raad uit. In zijn *Antiquités de Flandre* citeert dezelfde Wielant meerdere voorbeelden van bevelen van hogerhand ten aanzien van de rechtspraak in de grote raad en noemt ter zake wel eens uitdrukkelijk de geheime raad⁸⁹. Overigens bevestigen archiefbronnen de bemoeïingen van de geheime raad. Het gebeurde zelfs dat deze laatste één van zijn leden naar de grote raad stuurde om in een bepaald vonnis mee te beslissen⁹⁰. Op die wijze was het voor de geheime raad nog slechts een koud kunstje om eveneens zelf in rechtszaken vonnis te wijzen. Hij werd er trouwens door partijen om gevraagd. Bovendien was het hoger aangehaald verbod om recht te spreken in de geheime raad niet erg absoluut. Artikel 8 van zijn instructies bevatte die erg elastische clausule, dat de landvoogd(es) zich op advies van de geheime raad gedingen 'ter wille van hun belangrijkheid' of 'omdat zij het algemeen welzijn betroffen' zou kunnen voorbehouden⁹¹. Overigens was de vorst volgens het toenmalige staatsrecht de bron van alle recht: 'Rex est iudex'. *Ipso*

88. Rekening van de ontvanger der exploten, 1517 (ARB, Rekenkamer, reg. 21 462, f. 37-37 v°). Zie ook J. J. de Smet, ed., *Recueils des antiquités de Flandre par le président Ph. Wielant. Corpus chronicarum Flandriae*, IV (Brussel, 1865) 151-154.

89. *Ibidem*, 147-151.

90. Vergelijk H. de Schepper, 'De besluitvorming in de regering van de katholieke Nederlanden rond 1600', *Nederlands Archiefblad*, LXXVII (1972) 178-179.

91. Instructies voor de geheime raad, 1 oktober 1531 en 12 oktober 1540 in Lameere en Simont, *Recueil des ordonnances*, 2e reeks, III, 241-242, IV, 241.

jure waren er dus geen gronden voorhanden, hem de kennis van enige rechtszaak te ontzeggen. Alle soevereinen van toen bezaten de 'justice retenue'⁹². De vorst – of per delegatie zijn plaatsvervanger, de landvoogd(es) – kon derhalve willen of oogluikend toelaten, dat de geheime raad in eerste instantie en in beroep berechtte, processen evoceerde en arresten van soevereine raden, waaronder die van de grote raad, in grote revisie behandelde. De geheime raad trad ter zake dan op als verlengstuk van en namens de vorst. Hierbij kwam hij duidelijk en steeds meer in het vaarwater terecht van onder meer de grote raad, die tijdens de vijftiende eeuw precies hetzelfde had gedaan tegenover de justitieraden van Vlaanderen, Artesië, Namen, Holland, enz., toen hij zich als hofraad langzamerhand ook met de hoogste rechtspraak was gaan inlaten⁹³. Dat de geheime raad wél jurisdictie had over alle Nederlanden en de Franche-Comté en de grote raad er helemaal geen had over de raden van Brabant, Gelderland en Henegouwen, noch over het parlement van Dole, kan hiertoe eveneens hebben bijgedragen. Hierbij komt mogelijkerwijze nog het element, dat de partijen meer rechtszekerheid dachten te vinden, naarmate zij dichter bij de vorst gingen procederen. Zij verwachtten er blijkbaar en terecht de meest bekwame juristen als rechters⁹⁴ en wellicht ook procureurs en advocaten die beter het klappen van de zweep kenden. Buitendien bezorgde het overslaan van een aantal instanties – de lokale schepenbank, of heemraad, de kasselrijbank, hoofdschepenen, of de goevernantie, in een voorkomend geval één of ander leenhof, de gewestelijke justitieraad en eventueel nog de grote raad – aan de rechtszoekenden een grotere waarschijnlijkheid op een kortere en dus uiteindelijk minder prijzige rechtspleging. Hierbij zal vermoedelijk nog hebben meegespeeld, dat de rechtspleging in de geheime raad ook soepeler liep door het feit dat vele proceduretwissen en andere advocatensmoesjes en zelfs geschillen ten principale bij gewoon appointement hun beslag konden krijgen⁹⁵.

Hoe het ook zij, de grote raad van Mechelen moest zeker vanaf 1537 de niet geringe mededinging van de geheime raad gedogen ten aanzien van de opperste rechtspraak in eerste en laatste instantie; diens aandeel daarin zou volgens onze voorlopige telling in het midden van de zestiende eeuw, zelfs tot bijna éénderde oplopen toen de grote raad waarschijnlijk op het hoogtepunt van zijn macht stond. Vanaf 1552 schijnt de rechterlijke activiteit van de grote raad achteruit te lopen. Of deze achteruitgang de geheime raad tot voordeel strekte, kunnen wij alsnog niet uitma-

92. Verkerk, 'Evocatie in de landen van Herwaarts-over', 421; Van Rompaey, 'De procedure in beroep', 372.

93. Vergelijk Van Rompaey, *De Grote Raad, passim*.

94. Vergelijk De Smidt, 'Rechtspreken, raadsheren en rechtspraak van Parlement en Grote Raad van Mechelen', 72-73.

95. Zie hoger, 391-392.

ken; ten minste één dicta-register is verloren. Het Mechelse hof is er wel in geslaagd veruit het hoogste beroepshof *in* (niet van) de Nederlanden te blijven, hoewel zijn monopolie ter zake toch niet helemaal onaangetast bleef. Overigens kon de geheime raad het allerlaatste woord spreken in revisiezaken tegen arresten van de soevereine hoven, waaronder . . . de grote raad. In zekere mate zou men van een usurpatie van bevoegdheden door de geheime raad kunnen gewagen. Daartegenover durven wij nochtans te poneren dat zijn 'aanmatiging' beantwoordde aan een behoefte van onderuit, die terugwilde naar de oude traditie van de vorst als eerste 'judex' waarvan de geheime raad als meer onmiddellijke emanatie werd aangezien.